

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертацията на Франческо Трупия на тема ***Преосмисляне на субалтерността. Идентичност, хегемонии и пространства на съществуване на малцинствата в Източна Европа*** за получаване на образователно-научната степен „доктор“

Дисертационният труд започва с прокламирането на модел на напълно развитата демокрация, от името на който по-нататък се правят всички анализи, коментари и изводи. Не се посочва обаче дали някъде фактически се открива реализиран този модел. На вътрешната защита самият дисертант не отрече, че онова, което той нарича „пълноценна демокрация“, е само Западният идеализиран модел за общество. Тъй наречените „minority studies“ (изследвания на малцинствата) са станали популярни, защото се откриват в реалните взаимоотношения и взаимодействия в днешната политическа ситуация, но все отново и отново се мислят в перспективата на този идеал.

Обществото може да бъде разделяно на различни сегменти, но самата операция на разделянето винаги предполага някакъв предпоставен вече критерий. В работата има смесване на две различни деления според два различни критерия: 1) господство и подчинение, според критерия на властта и 2) мнозинство и малцинство, според критерия на количеството. Некритично се предполага, че хегемонията е винаги на страната на мнозинството, докато малцинствените групи са в ролята на дискриминираните, подчинените и понякога напълно пренебрегнатите. Дисертантът смята, че законовото уреждане на проблемите на малцинствата и на техните права е важен показател за демократизация (която никога не е съвсем завършена). Днес обаче виждаме власт, съсредоточена в ръцете на малцинствата в различни държави и провинции, в различни световно признати организации и пр., което показва, че посочените по-горе дихотомии господство-подчинение и мнозинство-малцинство съвсем не винаги се припокриват. В дисертацията се изследва само една от възможните комбинации, а именно съвпадението между малцинствен статус и подчинение.

Г-н Трупия разглежда обществото изначално като „терен на хегемонистична борба за власт“, в който хегемонията постоянно се измества с дислоцирането на групите (избягва се терминологията с класите, а се споменава доста набързо терминология на Грамши за „сето“, останала неизяснена и в оригинала). Но тук възниква въпросът, който пита с думите на Левинас: „Преди борбата, не са ли въздигнати олтарите?“ Това означава да се пита имаме ли основания да смятаме борбата за двигателя на историческите промени и не е ли мирът по-изначалното и фундаментално отношение между хората.

На български думата „идентичност“ се превежда като „тъждественост“. Идентифицирането, т.е. отъждествяването, може да е направено като се тръгва от външна гледна точка и най-често е така. Впоследствие тя може да бъде интериоризирана, както и най-често става. Но освен че е външна и/или вътрешна, гледната точка носи със себе си и свой критерий за тъждествеността. Именно според прилагането му - според някакво качество, мярка или еталон - хората са включени или изключени от групата на отъждествяването. Есенциалистите твърдят, че принадлежността към групата е обусловена от това, че участниците в нея са носители на характеристика, която ги консолидира и определя дълбоката им еднаква базова същност. Би било неточно да се казва, че конструктивистите им се противопоставят; те по-скоро ги допълват, твърдейки, че същността не е даденост, а се създава, защото „човекът няма природа, а има история“ (Ортега-и-Гасет). Най-кратко, спорът е дали да се говори за идентичност или за идентификация. Като свой принос дисертантът изтъква, че се е отказал от дилемата „същност-конструкт“ в полза на друг философски подход, защото смята, че никоя общност не може да се дефинира като хомогенна група.

В дисертацията на стр. 38 четем, че *„от историческа гледна точка идентичностите на малцинствата в Югоизточна и Източна Европа са били зависими от процесите на образуването им, дължащи се на външно наложени промени“*. За дисертанта това превръщане на част от населението в малцинство е *„случайна и само възможна трансформация, т.е. антитеза, както и отрицание на есенциалисткото, общоприето разбиране за идентичността като предварително зададена ...От друга*

страна, тя е в контраст с несъгласуваността при формирането на идентичността и може да бъде капан за конструктивистите“ (с. 40). Дисертантът смята, че избягва дилемата „същност-конструкт“ като се отказва от обобщенията, а обръща внимание на зависимостта от обстоятелствата и контекста, използвайки тромавата дума „circumstantialism“. Без общите понятия, обаче, както знаем от историята на философията като се започне поне още от Платон, емпирията няма как да бъде мислена, разпръснатостта на опита няма как да попадне в дискурса без обединението ѝ в някаква предметна цялост. Дискурсът без единството би бил невъзможен, а и всяка партикуларност е в неразкъсваема връзка с универсалността, ако искаме да следваме някаква логика. Друг е въпросът, че обществените отношения не се заключават в обективизирането. То не е единственото и не е *par excellence* общественото отношение, а предполага дистанцирането от живото общуване като междуличностно общуване.

Г-н Трупия подчертава, че в самите официално признати малцинствени общности съществуват непризнати „други“ и затова е по-уместно да се използва терминът „субалтерност“. За него статутът на субалтерност е продиктуван от много и различни обстоятелства, а не е въпрос на свободен избор, както понякога се твърди. Той само е бил приписан на всички традиционно отхвърляни „други“, поставени в подчинено положение от мажоритарните „национални“ идентичности в миналото, но днес към тях се добавят и индивиди, групирани по най-различни нови признаци. Според дисертанта най-важната особеност на положението им се заключава в това, че към всички тях се проявява колониращо „патерналистко“ отношение като последица от социалистическото минало в условията на демократизацията.

Франческо Трупия се обявява в поддръжка на постколониалните изследвания, които той иска да свърже с наследството на марксизма (впрочем тъкмо по този начин той вижда преодоляването на дихотомията същност-конструкт във всичките ѝ модерни и постмодерни разновидности). Мотивът му е, че „наборът от нови правила на политическата игра не е нищо друго, освен връщане към колониалната епоха на господство“ (с. 61). И по-нататък: „Ако не е изцяло колонизиран,

регионът на бившия Източен блок би могъл да се разбира като исторически полуколониален регион“ (с. 62). Става въпрос обаче, според дисертанта, за постколониализъм в съюз с посткомунизма, тъй като последният маркира и досега обществата в Централна и Източна Европа. Може би тук е уместна забележката, че такъв съюз се привижда в очите на автора, защото както комунизмът беше недостижимият идеал на Източния блок, така и демокрацията е недостижимият идеал на Западния; разликата е, че комунизмът остана като недостигнато и недостижимо „светло бъдеще на народите“, а демокрацията предявява претенцията, че е налична, въплътена в действителността, макар и в процес на усъвършенстване в непрекъснатата борба със своите отрицания, най-значимото от които, както разбираме от дисертацията, е колонизирането. Дисертантът е убеден, че функционирането на посткомунистическите общества става въз основа на *„фасадни демократични правила“*. Според него колониалността е започнала да се проявява във формите на живот и знание, свързани с „етнически“, „полови“, „радикални“ и „до известна степен политически“ характеристики на малцинствените групи, но и днес продължава погрешно да следва вътрешния и външен „групов антагонизъм“.

Най-общо така може да се резюмира и прецени съдържанието на първата глава от дисертационния труд.

Във втората глава Франческо Трупия се ползва от идеите на Антонио Грамши, целейки да обедини постколониализма и посткомунизма, така че в единна светлина да представи начините, по които се създават и пресъздават субалтерните култури. Дисертантът използва схващането на Грамши за „органична криза“ в ситуацията на *„нововъзникващата идеология, която се захваща с нововъзникващ модел на обществения живот“*. В нея става позиционирането на колективните идентичности така, че да се деконструира старата хегемония при изместването ѝ от нова. Каква е ролята на субалтерността в този процес?

Дефиниция на субалтерността е дадена на с. 96, а именно: *„субалтерността следователно не е нищо друго, освен външно наложено формиране на малцинственост, разбираана като човешко състояние, първостепенно за политическия статус или*

пространственото дислоциране“ . И още: „парадигмата на „органичната криза“ е от главно значение за да се разбере изграждането на идентичност на старомодните малцинствени групи (напр. религиозни, етнически или субнационални) и тези на новопристигналите малцинства (напр. общности на мигранти, на сексуално различни или на ограничени в способностите си хора)“ (с. 93-94). Новопристигналите са подложени на двойно изключване – както от мнозинството, така и от групите, вече утвърдени като малцинства, т.е. хората с вече признат статус на „други“, които системата е приела, макар като опозиционни. Франческо Трупия отбелязва, че има явления на положителна дискриминация, за която говори Грамши, признаваща правата на малцинствата, но признанието е такова, че ги обезличава и ги включва в осигуряването на власт на хегемонистичната сила, която е водеща на даденото място и в даденото време. Така самата промяна на групите, заемащи хегемонната позиция, вписва малцинствата в историята на властта.

Доколкото Грамши е марксист и целият марксизъм поддържа „организмична“ теория за обществото, то и теорията за „органичната криза“ изглежда доста остаряла, за да може да подпомогне по-нови и адекватни подходи при ориентацията ни в съвременността. Да се разглежда обществото като организъм, предполага биологизаторство, а това е вид редукционизъм, свеждащ социалната форма на живот до биологичната, игнорирайки различията им.

Дисертантът фаворизира хегемонията, подчертавайки, че тя *„формира колективно социално поведение под въздействието на вертикално приписано признание“* (с. 115). За него изглежда историята е преобразуване на хегемонната власт при преминаването ѝ от ръцете на едно мнозинство в ръцете на друго. Той се позовава на Грамши, който по думите на дисертанта, разграничава две нейни форми: господство и лидерство. Дисертантът прибягва до алузията, че лидерството е ръководство. Лидерството обаче на български може да се преведе и като вождизъм, т.е. не само с положителна, а и с отрицателна конотация. Франческо Трупия обвързва „ръководенето“ както с политическата, така и с по-фината и опосредствана форма на власт в областта на културата, т.е. с

идеологията, следвайки Грамши. Но и тук развиването на темата на дисертацията си остава при отношението на господство и подчинение или при Хегеловия модел на господаря и роба. В тази връзка по-скоро бихме направили разграничение между властта, която е самоцелна, т.е. власт заради самата власт и следователно отстоява интересите на самата господстваща класа, от една страна, и от друга страна, управлението, което поема отговорността да ръководи управляваните. Но тогава по-скоро би трябвало да се прокара разлика между «power» и «governance», а не между „hegemony“ и „leadership“. В дисертацията понятията „government“, „governance“, или поне „guidance“ не са разработени, а и направо отсъстват.

При „органичната криза“ хегемонистичните сили се оспорват. Те привличат в този процес на реформата като допълнителен ресурс социалните групи, по отношение на които продължават да се смятат за превъзхождащи ги и продължават да ги покоряват, а именно това са групите на субалтерността. При Грамши, според дисертанта, моделът на еманципацията зависи от парадоксалното посредничество, осъществявано от малцинствата между двата полюса на политическите и културните сили на хегемонията при борбите им за власт. Дисертантът обаче настоява, че „хегемонията“ по Грамши трябва да се разбира като организация на обществото, която в крайна сметка води към пълно разрушаване на субалтерността като обществена позиция.

В такъв ракурс се обсъжда ролята на интелектуалците с техния *„телеологичен потенциал при разрушаването на подчинението“*. Разбира се, в марксизма, чийто представител е Антонио Грамши, темата за положението и ролята на интелектуалците, винаги е присъствала. На нея в дисертацията ѝ е отделено място в частта 2.4 от втора глава, посветена на мобилизацията на субалтерните групи и общественото, по-скоро политическото, влияние на интелектуалците. Разграничението на „органичните“ от „традиционните“ интелектуалци, според терминологията на Грамши, определя първите като защитаващи интересите на доминиращите, докато вторите са представители на интересите на малцинствените групи. Това е преповтаряне на марксистката теза, че съсловието на интелектуалците е винаги разделено така, че част от него е

„за“, а друга част е „против“ властовите структури. То е разделено също и особено очевидно при формирането на новата власт в кризите на властта.

В следващата част 2.5., озаглавена *За (хегемонния) парадокс на (не)толерантността*, се подчертава как съвременните модели на толерантност, бидейки базисна демократична ценност и нагласа, разрешават прилагането ѝ само спрямо някои групи, но не и по отношение на други. Въпросът с толерантността е в действителност много по-дълбок. Ако тя е една от признатите максими на поведението на „демократично мислещите хора“, лесно достига до самоотричането си. Защо? Защото ако сме толерантни към малцинствени групи, които са потискани и лишени от права и съвсем толерантно ги оставим да си бъдат такива, каквито са, без да им налагаме външни за тях стандарти, то това означава не просто да ги оставим без внимание в съществуването им съобразно с тяхната собствена култура, а нещо повече, да ги осъдим да продължат да си пребивават в своя статус на „оскърбените и унижените“, на лишените от много материални и културни възможности. Ако толерантността се интерпретира като „правото на всеки да е самият себе си“, „да следва своите цели“ и пр. без да пречи на другите наоколо, то такова безразличие и неангажираност към жизнените планове и съдбата на другите и чуждите довежда до увековечаване на статуквото и блокиране на промяната в името на справедливостта. Така че истински големият въпрос е как да се преодолее потисничеството и следователно несправедливостта. Въодушевляването на тази работа е стремежът да достигне до *„теория на хуманизма, която да овласти маргинализираните и изключени общности“* (с. 65). Хуманизмът обаче съдържа в себе си не само идеологическо измерение (т.е. описателно, ценностно и нормативно, т.е. дискурсивно), а и още практическо, което е решаващо и императивно.

* * *

Дисертацията се състои от две глави плюс въведение и заключение с общ обем 194 страници. В този обем се включва и библиографията, която съдържа 138 източника главно на английски език, но също на италиански и един на френски. Има позовавания и на работите на трима български автори, публикувани на английски език. Един от тях е проф. Пламен Макариев, който вече много години се занимава с тази проблематика и

има работи, издадени у нас и в чужбина. Той е и научният ръководител на дисертанта. Самото обучение, ръководството и теоретично-изследователската работа са проведени в Програмата по философия с преподаване на английски към Философския факултет на Софийския университет, в която г-н Трупия е редовен докторант.

Както от използваната литература, така и от самия текст на дисертационния труд, се вижда неговата информираност в областта на политическата философия и в частност на съвременната дискусия относно дефинирането на положението и правата на малцинствата. От автобиографията на дисертанта разбираме, че лично е бил ангажиран с работа в институти и неправителствени организации, съучастващи в редица конфликти, отнасящи се до малцинствените групи. По тези въпроси той има редица статии, както и доклади в различни форуми, посветени преди всичко на трансгранични колизии, особено с бежанците, но и на още злободневни проблеми, свързани с геополитиката. Дисертацията е по-малко или повече успешен опит за рефлексия върху практическия сблъсък на дисертанта с въпросите, засягащи „субалтерността“ и изработване на теоретично обоснована собствена позиция по тях. С нея дисертантът допринася за разискванията в областта на съвременната политическа философия, така че препоръката ми към научното жури е да му се присъди образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. Философия.

11. 04. 2020 г.

Рецензент:

София

/проф. дфн Мария Димитрова/